

NĚMCI VE SLEZSKU 1918–1938

Marie Gawrecká

Opava 2002

44756X

Těšínsko

Z celého území někdejšího Rakouského Slezska byla nejvzrušenější situace na Těšínsku. Československo-polský spor o toto území trval po skončení války téměř ještě dva roky, hranice opět byla stanovena mezinárodními jednáními a místní obyvatelstvo mělo na rozhraní velmi malý vliv. Atmosféra národnostních konfliktů výrazně poznamenala politické a národnostní smýšlení obyvatelstva a několika dalších generací. Němci tvořili sice jen jednu desetinu z celkového počtu obyvatel Těšínského Slezska, jejich podíl na politickém a hospodářském životě byl mnohem pronikavější a v některých směrech dominující. Svou malou početnost se snažili vynahradit spoluprací s nacionálně indiferentními, ale k Němcům politicky a kulturně inklinujícími Šlonzáky, za jejichž reprezentanty se považovali tzv. šlonzakovci, tj. přívrženci Slezské lidové strany Josefa Koždoně. Stěžejním politickým rysem koždoňovského programu byla loajalita k Habsburské říši a panovníckému domu, ještě větší než u Němců uvažujících často „velkoněmecky“, a proto válečná porážka a rozpad monarchie byl pro ně krutou ránou. Byl ranou o to tragičtější, protože si uvědomovali, že vznik nástupnických států může vyústit v rozdělení Těšínského Slezska mezi Československo a Polsko (většina Šlonzáků žila na východ od řeky Olzy). Nedělitelnost Slezska byla pro ně zcela upřímně míněným zásadním požadavkem, zatímco německé neutralizační slezské koncepce představovaly spíše jen různé taktické varianty s cílem udržet privilegované postavení Němců v průmyslové oblasti. Do značné míry měli Němci společné zájmy se šlonzakovci. Jejich slezská koncepce však zahrnovala i moravské oblasti revíru a vylučovala z ní Opavské Slezsko, resp. území Sudetenladu.

Úmluvy o provizorním rozhraní území Těšínského Slezska nemohli Němci nějak ovlivnit stejně jako následující kompetenční spory mezi českými a polskými mocenskými orgány. Přebírání úřadů i hospodářských institucí Čechy nebo Poláky ohrozilo pochopitelně privilegované postavení Němců stejně jako „rekonstrukce“ obecních zastupitelstev volených dříve podle kuriálního systému. Poměrně ostrý postup Poláků vůči šlonzakovcům a jejich vůdci Koždoňovi vedl k tomu, že se předpokládalo, že stoupenci Koždoňovy strany budou projevovat větší sympatie k Čechům než k Polákům. (Koždoň se po propuštění z polské internace uchýlil do Moravské Ostravy.) Podle některých informací měl být snad i Koždoň členem české delegace, která v polovině ledna 1919 žádala po prezidentu Masarykovi vojenské obsazení sporného území. Němci již těsně před zánikem monarchie zvažovali možnosti vytvoření „samostatného“ slezského státu.⁸⁵

Všechny německé strany z Těšínska a moravské části Ostravy podporované Koždoňovou stranou označily na společných jednáních 19.–21. října 1918 Slezsko společně s Moravskou Ostravou a Vítkovicemi za „bezprostředně říšské území“ a 23. října vyhlásily projekt Velkého Slezska jako neutrálního státu mezi Polskem, Německem a Českem (Tschechei). 10. listopadu 1918 založily Delegaci německých politických stran, která navazovala na Deutscher Volksrat z léta 1918 a měla autonomní výbory v Moravské Ostravě a Těšíně. Po určitém váhání přistoupila k Delegaci i německá sociální demokracie, její zástupci v ní pak tvořili jednu třetinu z celkového počtu.⁸⁶

5. 1. 1919 německé strany na Těšínsku projednávaly svůj program k volbám do polského sejmu: žádaly státní útvar švýcarského typu, všeobecné používání němčiny v úředním styku, vlastní národní školství ap. V polovině ledna v Moravské Ostravě Delegace (za liberály Karl Richter, za německou sociální demokracii dr. Wilhelm Haas, za „národní socialisty“ Alois Strobl) zdůraznila nedělitelnost Těšínska a „zachování hospodářské jednoty celé oblasti“.⁸⁷

7. 2. 1919 připravil Koždoň memorandum pro Mezispojeneckou kontrolní komisi v Těšíně. Dožadoval se v něm neutralizace Těšínska a naznačoval, že v případě, kdyby nebylo možné požadavek realizovat, mělo by se Těšínsko připojit k ČSR. Když po několika dnech komise, která měla dbát na realizaci pařížského protokolu, do Těšína dorazila, žádali ji představitelé Šlonzáků a němečtí starostové, aby okupační vojsko v Těšíně a dalších obcích setrvalo až do skončení posláni komise.⁸⁸

Tato žádost byla motivována obavami z polských akcí. Skutečně v březnu a květnu 1919 došlo k přepadení tiskárny v Těšíně, kde byla tištěna šlonzakovská periodika *Ślązak* a *Nowy Czas*.⁸⁹

Němci za podpory Šlonzáků opět přicházeli s požadavky neutralizace Těšínska a Ostravska. Delegace německých stran předložila těšínské komisi řadu pamětních spisů, v nichž se nabízel úloha garanta neutrálního území (včetně části Horního Slezska, Místicka, Nowojičínska i bývalého Sudetenlandu), Spojeným státům nebo Velké Británii. U Američanů, usilujících o kontrolu středoevropského uhlénoh

⁸⁶ KÁŇA, O.: *Snahy německého imperialismu o ovládnutí ostravské průmyslové oblasti před rokem 1939*. Referát na konferenci Slezského ústavu ČSAV Konference o zájmu říšskoněmeckých koncennů o československé průmyslové oblasti (16.–17. října 1972), materiály uloženy v Knihovně Slezského ústavu Slezského zemského muzea v Opavě. – VALENTA, *Plány německé buržoazie ...*, s. 294–296.

⁸⁷ *Ostrauer Zeitung* (dále OZ), 8. 1. 1919, s. 3. – OZ, 14. 1. 1919, s. 4.

⁸⁸ VALENTA, *Česko-polské ...*, s. 114–119. NOWAK, K.: *Ruch koźdoniowski na Śląsku Cieszyńskim*. In: *Regionalizm a separatyzm. Historia i współczesność. Śląsk na tle innych obszarów*. Katowice 1995, s. 34.

⁸⁹ VALENTA, c. d., s. 125. – DŁUGAJCZYK, E.: *Oblicze polityczne i własnościowe polskiej prasy w województwie śląskim*. Katowice 1990, s. 35–35.

⁸⁵ VALENTA, J.: *Česko-polské vztahy v letech 1918–1920 a Těšínské Slezsko*. Ostrava 1961, s. 35–38, 87. – PELC, F.: *O Těšínsku*. Vzpomínky a úvahy. Slezská Ostrava 1928, s. 51an, 75.

hospodaření, vzbudily tyto projekty jisté sympatie, nicméně se zdálo, že nemají naději na realizaci. Opět se vynořily po krachu polsko-československých jednání o Těšinsku v červenci 1919 a v době, kdy se v Paříži uvažovalo o plebiscitu. Tento-krát byly podporovány i rakouským kancléřem Rennerem. Na Těšinsku se J. Koždoň obrátil 6. 8. 1919 na ZNV s návrhem na neutralizaci Těšínska a když byl odmítnut, spatřoval určité východisko v připojení k ČSR.⁹⁰

Rozhodnutí o plebiscitu bylo sděleno československé a polské vládě koncem září 1919. Česká plebiscitní komise v Polské Ostravě vedená slezským zemským prezidentem J. Šrámkem vydávala pro německé obyvatelstvo Teschner Volksbote, přispívala na vydávání Koždoňova Šlázaka atd. Zvláštní sekce tajné policie udržovala styk s Němci a koždoňovci, měla své agenty i na území pod polskou správou. Za intervenční ceny byly distribuovány do koždoňovských konzumů v polském pásmu potravin, tabák a další výrobky tak, aby bylo zřejmé, že jde o českosloven-ské výrobky.

I Poláci si uvědomovali, že vyhlášením plebiscitu roste význam Němců a šlonzakovců v regionu, protože by mohli výrazně ovlivnit výsledek hlasování. Pokusili se podporou propolského opozičního křídla J. Sikory, získat alespoň část šlonzakovců na svou stranu. Koždoňův vliv byl však stále silný, i když možnosti agitace z českého pásma, kde nadále působil, byly poněkud omezené. Vůdce Slezské lidové strany i ve východní prefektuře zřizoval plebiscitní výbory a získával důvěrníky. Pokusil se založením tzv. Slezské socialistické strany, která efemérně působila v obou prefekturách, rozbit Polskou socialistickou stranu. Polské propagandisticko-špionům označovaným za české agitátory. Československá strana neúspěšně žádala dohodovou komisi, aby zabezpečila volnost šlonzakovské agitace ve východní prefektuře. Koždoň zprostředkoval některá jednání mezi Němci z Těšínska a československými vládními činiteli.⁹¹

J. Koždoň byl pro polskou plebiscitní akci osobou krajně nepohodlnou a nebezpečnou, zejména proto, že byl reprezentantem značné části domácího, „usedlého“ obyvatelstva, jež postrádalo polské národní uvědomění. V československých policejních spisech jsou z konce února a z počátku dubna 1920 doklady o polských agentech, kteří měli Koždoň sledovat a provést na něj atentát.⁹²

S nadějami přijali rozhodnutí o plebiscitu nejen šlonzáci, ale i Němci. Ti ovšem vystupovali mnohem sebevědoměji než šlonzakovci, i když se jejich Delegace už

⁹⁰ VALENTA, c. d., s. 130–133, 167–169, 171.

⁹¹ Tamtéž, s. 199–200, 207, 221, 226–227, 230, 235, 237 atd.

⁹² ZAO, Policejní ředitelství Moravská Ostrava (dále PŘMO), prez., 1924, k. 230, sign. 208. Podrobněji: GAWRECKI, D.: *Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938*. Český Těšín 1999, s. 70.

počátkem září rozhodla, že v případě neúspěchu neutralizačních koncepcí podpoří ČSR, a své požadavky kladli mnohem důrazněji. To platí zejména o národních socialistech. Na konferenci DNSAP pro severovýchodní Moravu a Slezsko 18. 9. 1919 v Moravské Ostravě tajemník DNSAP Peduzzi po vylíčení různých křivd, které podle něj byly Němcům v ČSR a regionu působeny, prorokoval, že „ani Praha, ani Varšava nebude to poslední slovo“. O něco později v Karviné prohlásil, že Němce nemůže vábit připojení k Československé republice a že jen DNSAP může Němcům poskytnout záruky příznivějšího politického a hospodářského vývoje. Mnohem barvitěji to na veřejné schůzi DNSAP v Karviné 21. 9. 1919 prezentoval předák strany Jung: „Není však třeba, aby Němci svésili hlavy, neboť nyní přišla doba, kdy Němci ve Východním Slezsku mají rozhodnouti mezi polským neb českým státem. Němci východoslezští nemají prázdných důvodů rozhodnouti se pro šlechtné Poláky neb pro ještě šlechtnější Čechoslováky. Němci ve Východním Slezsku musí vyčkati, kdo jim poskytne větších záruk pro vývoj národa na poli hospodářském a hlavně kulturním a dle toho všeho se budou chovati. Nezdá se býti pravděpodobným, že by Němci mohli svorně žiti s Čechy, kteří nyní zavírají německé školy, kteří národ německý stále utlačují a pořád chtějí ukazovati pána v domě. Vždyť víme, jak to je, když se z pacholka pán stane, ten se i v botech do lože položí, váli se na pohovkách, bije se při tom v prsa volaje 'Já jsem pánem!'“.⁹³

Počátkem září německá sociální demokracie vystoupila z Delegace, protože nesouhlasila s oslabením agitace za neutralizaci a cítila se být německými nacionaly a nacisty majorizována. V Mor. Ostravě 25. 9. 1919 odmítla doporučit svým členům, aby hlasovali pro Československo, pokud nebudou jasně stanoveny zásady postavení Němců ve státě.⁹⁴ Všeobecnou nespokojenost Němců vyvolávala kampaň vlivně národní demokracie k národnostním článkům nové ústavy.

12. října 1919 jednal Koždoň spolu se zástupci německých stran v Praze s premiérem Tusarem a ministrem vnitra Švehlou. Prosazovali zásadu nedělitelnosti Těšínska a jeho autonomie v rámci ČSR. V memorandu žádali obnovu německého školství podle stavu před koncem monarchie, proplacení rakouských válečných půjček atp. Švehla a Tusar se k těmto námětům vyjádřili velmi nezávazně. Další memorandum Delegace německých stran z konce listopadu pak již ultimativně požadovalo oficiální odpověď vlády na předložené požadavky. Obsah obou memorandum Delegace německých stran východomoravsko-slezského průmyslového území byl plakátován formou svolání končícího slovy „Schlesien den Schlesiern!“⁹⁵

⁹³ DP, 19. 9. 1919. – ZA Opava, PŘMO, prez., 1919, k. 200, sign. 1099.

⁹⁴ Ostrauer Volksblatt, 9. 9. 1919, s. 2. – Moravskoslezský deník (dále MSD), 21. 9. 1919, s. 1.

⁹⁵ VALENTA, c. d., s. 407, 208–209. – ZA Opava, PŘMO, prez., 1919, k. 202, sign. 1492.

Ihned při příjezdu mezidohodové komise do Těšína Delegace přišla opět s neutralizačními projekty. Nejotevřenějšími propagátory neutralizace byli němečtí sociální demokraté. Na zemské konferenci německé sociální demokracie v Těšíně dr. Grünbaum zdůraznil, že pokud nezmizí poslední naděje na neutralizaci, musí strana napomáhat všemi prostředky této myšlenky; až po vyčerpání všech možností by nastalo rozhodnutí mezi Východem a Západem.⁹⁶ V době polsko-ruského válečného konfliktu vyjadřovali své sympatie pro bolševiky a snažili se propagovat představu o Těšínsku jako neutrální dělnické republice. Představitelé ostatních stran postupovali taktičtěji zdůrazňováním požadavku nedělitelnosti země a upozorňováním na výhodnost spojení průmyslových území v celém Slezsku.

Ve druhé polovině února zástupci Delegace německých stran jednali opět s Tusarem a ministrem zahraničí, který ji ujistil, že bude nadále trvat na požadavku nedělitelnosti Těšínska. Později byli rozladěni tím, že při projednávání návrhu československé ústavy nebyla stanovena 15procentní hranice pro kvalifikaci národní menšiny. Jako podmínku pro hlasování pro ČSR si kladli zavedení trojjazyčnosti správy na Těšínsku.⁹⁷

Také Poláci se snažili ovlivnit hlasování Němců v plebiscitu. Tento účel sledoval vládní projekt na vytvoření Velkého Slezska s rozsáhlou autonomií, k němuž by patřilo i Těšínsko. Němcům se slibovaly značné koncese ve školství a administrativě. K získání Němců měla přispět i návštěva ministra obchodu Szczeniowského a německého poslance sejmu L. Spickermanna z Lodže. Představitelé německé politiky na Těšínsku přijali návštěvy zdvořile, nicméně požadovali, aby různé sli- by byly garantovány i polskou vládou a parlamentem.

Ani jednání s těšínským starostou dr. Michejdou a dalším vládním vyjednávačem nevedlo k nějaké dohodě. Němečtí zástupci kladli celou řadu podmínek (školských, kulturních, uznání Šlonzáků za zvláštní „Volksstamm“, beztrestnost za dřívější plebiscitní činnost, odsouzení teroristických činů polských bojůvek, návrat Němců do úřadů, ústavní garance národnostních práv atd.). Českoslovenští vládní i regionální činitelé z toho usoudili, že Němci se budou v plebiscitu muset orientovat pročeskoslovensky již z vlastního zájmu. Delegace německých stran po dalších násilnostech odmítla jednat s Poláky, ale i vůči české straně si ponechávala rezervy a stále čekala na příležitost vytáhnout opět neutralizační plány. V tomto směru byla aktivní opět sociální demokracie navazující styky s hornoslezskými autonomisty a snažící se najít kontakty v dohodových kruzích. V červnu 1920 byla koždoňovská a německá delegace v Praze ujišťována, že československá strana bude usilovat o nedělitelnost Těšínska jeho připojením k ČSR. Poláci se snažili

⁹⁶ Duch času, 4. 3. 1920, s. 1.

⁹⁷ VALENTA, c. d., s. 226–228, 241, 229–231.

ovlivnit Šlonzáky a Němce schválením statutu Slezského vojvodství, několik z nich vydalo výzvu k plebiscitnímu hlasování pro Polsko, která ovšem nemohla mít větší ohlas.⁹⁸

Plebiscit na Těšínsku však proveden nebyl. Po komplikovaných jednáních došlo nakonec k rozhodnutí o řešení prostřednictvím arbitráže. Ti, kteří se domnívali, že by plebiscitní řešení bylo po ně příznivější, projevovali nespokojenost. To platí zejména o Šlonzácích a Němcích. Delegace německých stran protestovala 20.7.1920 u Velvyslanecké konference prostřednictvím dohodové plebiscitní komise, bilšití Němci protestovali přímo v Paříži. Němečtí sociální demokraté stále spoléhali, že americký zástupce u Velvyslanecké konference prosadí neutralizaci, která pak povede k ustavení socialistické „Arbeiterrepublik Ostschlesien“. Koždoň intervenoval u Beneše, u těšínské dohodové komise a na dalších místech, vyhrožoval dokonce, že naváže kontakty se sovětským Ruskem, které mělo podle jeho fantastických představ prosadit v mírových jednáních s Poláky šlonzácké požadavky. Snaha o vyslání šlonzakovské delegace do Paříže ztroskotala.⁹⁹

Těšínsko bylo rozděleno 28.7.1920. K Československu připadl uhelný revír a košicko-bohumínská dráha, byla respektována přání největších průmyslníků v regionu. Dosažený kompromis byl výhodnější pro československou stranu. Poláci protestovali, ale podmínkám se nakonec podřídili. Nejtíže byli postiženi Šlonzáci. Německé vize neutralizace Slezska, Těšínska nebo průmyslové oblasti podobně jako krajně levicové představy o tom, že proletářská revoluce smete všechny hraniční kameny, měly malé šance k naplnění. Němci mohli, kromě těch, kteří žili v rozděleném Těšíně, být v rámci možností relativně spokojeni. V Československu, kde zůstal rozhodující ekonomický potenciál historického Těšínska, tvořili početnou menšinu. Na druhé straně Němci početně převažující v Bílsku si již dříve uvědomovali výhodnost ekonomických kontaktů s polským státem, do nějž byli také v souladu se svými představami hraničním rozhodnutím přiděleni.

⁹⁸ Tamtéž, s. 267–270 aj.

⁹⁹ Tamtéž, s. 274–276. – GAWRECKÁ, M.: Šlonzácké hnutí a Josef Koždoň. AHMUS, 3, 1997, s. 168.